

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 14 Sayı: 76 Őubat 2021 & Volume: 14 Issue: 76 February 2021
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KEMAL TAHİR İLE KÖY ENSİTÜLERİNE BAKMAK: BOZKIRDAKİ ÇEKİRDEK LOOKING AT VILLAGE INSTITUTES WITH KEMAL TAHİR: BOZKIRDAKİ ÇEKİRDEK

Abdulsemet AYDENİZ*

Öz

Kemal Tahir Demir (1910-1973), Türk edebiyatına kazandırdığı romanlarıyla toplumun belli bir döneme ait siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına ayna tutmuştur. Bu yönüyle yazar, Cumhuriyet dönemi edebiyatında Kemalist rejimin toplum mühendisliği politikalarına ayna tutması bakımından önemli bir yere sahiptir. Genel olarak köyü konu alan romanlarında Anadolu'daki toplum, tarih ve siyaset olaylarını; köyün sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumunu köy, kasaba, kent ve ulus ölçüsünde işleyen Kemal Tahir, özel olarak romanında Kemalist rejimin tepeden inmece karakterini ve eğitim politikalarını Köy Enstitüleri ekseninde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bozkırdaki Çekirdek, Köy Enstitüleri, Tek Parti Rejimi.

Abstract

Kemal Tahir Demir (1910-1973) portrayed and discussed the political, social, cultural and economic structure of the society of a certain period with the novels he brought to Turkish literature. In this respect, the author has an important place in the Republican literature in terms of mirroring the social engineering policies of the Kemalist regime. In his novels about village in general, he portrayed the events of society, history and politics in Anatolia; Kemal Tahir, who deals with the socio-economic and socio-cultural situation of the village on the scale of the village, town and city deals with the top-down character of the Kemalist regime and educational policies in the axis of the Village Institutes in his novel Called, *Bozkırdaki Çekirdek*

Keywords: Bozkırdaki Çekirdek, Village Insititutes, Single Party Regime.

* Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-0312-4928

Giriş

Toplumsal gerçekçi roman yazarı olarak da bilinen Kemal Tahir'in romanlarının çoğunda tarihsel ve sosyolojik veriler yer almaktadır. Eagleton'a göre toplumsal gerçekçi roman gerçek hayatı ne kadar canlı bir şekilde yansıtırsa ahlaki hakikatleri de o denli görünür kılmaktadır. Fakat bunun önemli bir riski de aynı zamanda ahlaki hakikatleri baltalar da çünkü okur, işaret edilen evrensel hakikatten çok anlatımdaki detaylara ilgi göstermeye başlar (2012, 22). Toplumsal tarihsel koşulları olabildiğince gerçekçi ve etkili aktarma kaygısı -okur her ne kadar yapıtın kurmaca olduğunu bilse dahi- bu problemlerin çözebileceği inancını azaltma riskini de içerisinde barındırır. Fakat toplumsal yaşanmışlıklara yönelik bir perspektif sunan bir yazarın izleyeceği en iyi yol da şüphesiz ki gerçekçi romandan geçer. Bu yönüyle de bakıldığında *Bozkırdaki Çekirdek* tarihsel toplumsal olay ve olguların resmini ortaya koyduğu gibi yazarın bütün olan bitene yönelik eleştirel yaklaşımını da ortaya koymaktadır.

Toplumsal gerçekçi romanlar, yazarın içinde yaşadığı, dolayısıyla gerçeklerine aşına olduğu toplumun bir dönemine ait yüzüne ayna tutmaktadır. Bu yönüyle de *Bozkırdaki Çekirdek*'de, özellikle toplumun taşra kısmında yaşayan, köy ve köylü gerçeğinde varlık gösteren pek çok problemi kendine dert ettiği anlaşılan yazarın, edebiyatı da bu alanda bir araç olarak kullandığı görülmektedir.

Köy Enstitüleri

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, eğitim alanında yapılan çalışmaların hız kazandığı söylenebilir. 1 Kasım 1928'de yeni Türk harflerinin kabul edilmesi, 1 Ocak 1929'da okuma-yazma bilmeyen halka yeni harflerin öğretilmesi için Millet Mektepleri'nin açılması ve bu atılımları güçlendirecek şekilde 1932'de Halk Evleri'nin açılmasının ardından; 1935'ten itibaren Köy Enstitülerinin hazırlıklarına başlanmıştır (Aysal, 2005, 270).

Kırsal alanda, özellikle de köyde yaşayan, nüfusun eğitilmesi konusunda yeterli sayıda eğitim verecek öğretmenin olmaması, Köy Enstitülerinin kurulmasının önemli gerekçelerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür. 1937'de, öğretmen ihtiyacını kısa sürede ve geçici olarak çözmek üzere, öğretmen göndermek için nüfusu yetersiz olan köylerde, eğitim ve öğretim işlerini görmek, fenni ziraat işlerinde köylülere rehberlik etmek gibi amaçları gerçekleştirmek için, eğitimci kullanılmamasını öngören 3228 sayılı bir kanun çıkarılmıştır. 1940 yılında ise 3803 sayılı kanunla köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek gruplarını yetiştirmek amacıyla, tarıma elverişli arazilerin bulunduğu yerlerde Köy Enstitülerinin açılmasına karar verilmiştir (Geray, 1999). Bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşanlardan oluştuğu dikkate alınarak Köy Enstitüleri'nin kurulmasının nedenleri ve bu kuruluşların amaçları şu şekilde ortaya konulmuştur:

" Bu durum, ilköğrenim görmek ya da bu öğrenimi tamamlamak zorunluluğunda olan çocukların büyük çoğunluğunun köylerde olduğunu ve ilköğrenimi yayma işine köylerimizin önemle konu olması gerektiğini gösterir... 40.000 köyün ancak 4959'unda öğretmenli ve 4.000'inde eğitimci okulumuz vardır. 31.000 köyümüz okulsuzdur. Şimdiye kadar köylere hep büyük şehirlerde kurulmuş olan öğretmen okullarında yetiştirdiğimiz şehirli gençleri yolladık... Bu kuruluşlardan yetişen öğretmenlerimizin köy koşullarına gereği gibi uymadıkları görülmüştür. Geleceğin köy öğretmenlerini, görecekleri hizmetin gereklerine daha uygun şekil ve koşullar altında yetiştirmek zorunda bulunmaktayız. Bu nedenle köye öğretmen yetiştirmede şu ilkelere uyulur: 'Öğretmen adayını köyden almak, köyden alınmış çocukları köy hayatından uzaklaştırmayan bir çevrede iyi bir çiftçinin bilgilerine sahip ve bildiklerini uygulayabilecek bir hâlde yetiştirmek, bu çocuklara öğretmenlik mesleği ile birlikte köyde geçecek demircilik, yapıcılık, kooperatifçilik; kız öğrencilere çocuk bakımı, dikiş, ev idaresi gibi işleri öğretmek, bunlardan olağanüstü istidat gösteren öğrenciye yüksek öğrenim yollarını açık bulundurmak, öğretmen olamayacakları, öğrendiği işlerden birini yapmak üzere serbest köy hayatına bırakmak, öğretmen olacakları da köy hayatının koşullarına dayanabilecek ve o çevrede daha ileri ve verimli bir hayat yaratma gücünü kazanacak surette hazırlamak, öğretmeni ve köye gerekli elemanları yetiştirmek üzere açılacak kuruluşları, arazi durumu elverişli yerlerde kurmak, onları üretici birer kurum hâline getirerek hiç olmazsa öğrencinin yiyeceğini sağlayabilecek şekilde yönetmek, böylelikle masraflarını azaltarak devlete yük olmayacak duruma gelmelerine çalışmak" (Aktaran; Geray, 2005, 273-274).

Yukarıda belirtilen gerekçelere dayanılarak açılan Köy Enstitüleri'nde öğretim süresi 5 yıl olarak kararlaştırılmış ve bu okullardan sağlık problemleri dışında ayrılmanın önüne geçmek için caydırıcı önlemler getirilmiştir. Örneğin okuldan belirtilen koşulların dışında başka nedenlerle ayrılanlar veya uzaklaştırılanlar, kendileri için harcanan masraflarını faiziyle birlikte ödemek zorunda bırakılmışlardır. Diğer önemli bir nokta da mezunların öğretmen olarak atandıkları yerde 20 yıl çalışma şartını peşinen kabul etmiş sayılmışlardır. Bu çalışma koşulları kabul edilmediğinde, kendileri için harcananların iki katını geri ödedikleri gibi, bir daha devlet memurluklarına da giremeyecekleri şartnamelerine eklenmiştir. Gittikleri köyün her işiyle ilgilenen öğretmenler, ilk önce ayda 20TL maaşla işe başlarken bu maaş, 6 yıl sonra 30TL'ye, 15 yılın sonunda ise 40 TL'ye yükseltilmesi öngörülmüştür (Sakaoğlu, 1992, 93).

Kurulduğu günden itibaren tartışma konusu olan Köy Enstitülerine getirilen eleştiriler kabaca şöyle sıralanabilir: Enstitülere yalnızca köy çocuklarının alınması ve mezunlarının da yine köylerde görevlendirilmesi, toplumda bir köylü-kentli ayrımı yani sınıf farklılığını derinleştirdiğini, bu okullarda aşırı solcu, hatta komünist ideolojiyi yansıtan bir eğitim verildiğini, Enstitülerde uygulanan karma eğitim, yani kız-erkek beraberlikleri, Türk aile ve ahlak anlayışına uymadığını. Okul, işlik, öğretmen evi yapımında ve çocuklarını okula göndermede köylülere getirilen yükümlülükler, son derece ağır olup özellikle yurdun ulaşımı güç bölgelerinde tek tip okul binası projesinin uygulanması yapım giderlerini daha da arttığını bütün bu yükümlülüklerin Anayasanın eşitlik ilkesine olduğu yönünde olmuştur (Aysal, 2005, 277).

Bozkırdaki Çekirdek ve Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminin 1940-1960 yılları arasında oldukça etkili olmuş bir oluşum olan ve Hasan Ali Yücel'in öncülüğünde kurulmuş olan Köy enstitülerinin ele alındığı *Bozkırdaki Çekirdek*, Tek parti döneminin köy ve köylüye bakıştaki sığılgın ve köylüyü aydınlatma politikalarının iflasını anlatır. Aynı zamanda bu roman, büyük umutlarla kurulmaya çalışılan Köy Enstitüleri'nin, köy ve köylü gerçeğinden ne kadar uzak olduklarının anlatısıdır. Kemal Tahir bu romanlarda özetle köyün, dönemin Cumhuriyet ideolojisine aykırı anlatımını yapmıştır denilebilir.

Bozkırdaki Çekirdek romanı iki merkezi tipin etrafında döner. Bunlardan biri Zeynel Ağa diğeri ise Eğitimci Murat'tır. Eğitimci Murat Enstitünün hararetli bir savunucusu iken Zeynel Ağa ise enstitünün önündeki en büyük engeldir.

Kemal Tahir, daha romanın başında Köy Enstitülerine yönelik yapılan bir eleştireden söz ederek giriş yapar. Buna göre dönemin en önemli işi eğitim, en önemli bakanlığı ise Eğitim Bakanlığıdır. Bu ikisinin revaçta olmasının başlıca nedeni ise eğitim konusunun siyasi yapıyı ele geçirmede kullanılabilecek olmasıdır:

Bugünün gözde işi: Eğitim! Gözde vezir: Eğitim Bakanı..."Adamlarını yerleşitirdi kilit noktalarına... Bakanlığı gerektiği zaman kendi yararına kullanmak niyetinde!" diyorlar. "Köy enstitülerinde yetiştirdiği öğretmenlerle, önce halkodalarını, sonra halkevlerini tutacak, aşağıdan yukarı partiyi ele geçirmeye çalışacak" diyorlar (s. 15-16).

Tek parti rejiminin eğitim gibi temel bir konuyu siyasal çıkarları için kurguladığı ve aynı zamanda bu çıkarların ne olduğuna yönelik yaklaşımına bakıldığında Kemal Tahir'in köy enstitülerine nasıl yaklaştığı konusunda daha baştan ipuçları vermektedir.

Bu okullarda yetişecek çocukların köylülüklerini kaybetmeden yetiştirilmeleri düşünülür, artık köylü kime saygı göstermesi gerektiğini kendisi belirleyecek, bu şekilde eğitimin ifade ettikleriyle başlayan romanda asıl olaylar;, Çankırı-Kastamonu-Çorum topraklarının kesiştiği yerde bulunan ve köylüler tarafından "Keşiş Düzü" olarak adlandırılan bir bölgeye kurulması planlanan bir Köy Enstitüsünün duyulmasıyla başlar (s. 27). Enstitülerinin amaçları da romanda dile getirilir:

...Otuz bin köy öğretmen bekliyor. Şehir öğretmene okullarından aldığımız öğretmenler şimdiye kadar yılda altı yüzü geçemedi. Her yıl, türlü türlü nedenlerle üçyüz öğretmene mesleği bırakıyor. "Her köye öğretmen" amacına, bu gidişle yüz milyon Türk lirası harcanarak yüzyılda varabileceğiz. Oysa enstitüler, bizi yirmi yedi milyon Lirayla, en geç on yılda ulaştıracak bu amaca (s. 28)

Romanda, enstitülerle ilgili bu fikirler söz konusuyken diğer taraftan, enstitülerin kuruluşu, kahramanlar arasında da zaman zaman tartışılır. Tartışmanın odak noktası ise enstitülerin amacına ulaşip ulaşamayacağı, diğer bir deyişle başarılı olup olamayacağıdır. Bu konuşmalar kimi zaman kurucu ekip içindeki Emine Güleç ve Halim Akın arasında olduğu gibi, diyalog şeklinde verilirken, kimi zaman da ilköğretim müfettişi Şefik Erhem'in düşünceleri şeklinde yansıtılır.

Tek partinin Genel Sekreteri'ne göre ise Köy Enstitülerinin amacı:

“bozulmamış köy çocuklarını uğradığı haksızlığı bile kutsal sayıp düzelmesini bekleyecek kadar sabırlı, köye sapkın fikirlerin girmesini engellemek için gerekirse canını verecek kadar cesur, partinin köylerdeki gören gözü, işiten kulağı olacak şekilde sadık bir şekilde yetiştirmek rejimin en önemli savunucuları yapmak” tır (s. 32)

Tüm bu düşünceler içinde öğretmen Nuri Çevik, Enstitünün Müdürü Halim Akın, Başöğretmen Cemal Avcı ve Gazi Terbiye'de öğretmen yardımcısı olan Emine Güleç bahsi geçen Köy Enstitülerini kurmak için köye gelirler. Gelen kişilerden belkide en dikkati çeken kişi kadın olması nedeniyle Emine Güleç'tir. Sosyolojide doktora çalışmasını yapmak için tez konusunu araştırırken Köy Enstitü denemesine değerlendirmek isteyen bu hanım (s.27) daha ilk günden giyim şekli nedeniyle dikkat çeker. Pantolonu ile yürüdüğü çarşıda, insanlar gözlerini ondan alamaz. Enstitü kurma çalışmalarını başlatan ekip bir yandan da okula gidecek öğrenciler belirlemek için çalışmaya başlarlar. Öğrencilerden ilki, Cinci Nezir'in yanında bulunan, Yusuf Köyünden Eşef'tir. Babasız büyüyen Eşef, annesinin tüm çabalarına rağmen okumak ister. Eşef dışında, Taşoluklu Bekir, Yıldız Ulak, Ökkeş Yiğit, Hıdır Molla ve Musa Korkut gibi erkek öğrencilerle birlikte, Hamam Muzu, Petek Elvan, Güllü Çavuş ve Elif İnce gibi kız öğrenciler de enstitüye başlar (s. 190). Bunlardan Hanım ve Petek'i, Ömer Öğretmen Enstitüye yazdırırken, Yıldız ve “Okumak, köylü kısmına iyilik getirmez” (sf 192) diyen Ökkeş, sevdikleri kızların okula yazılmalarıyla kendileri de okula kaydolurlar. Bu durumu bilen köylü kadınlar enstitüye kızların gitmesine karşı oldukları gibi, onları gönderen anne babalarını da suçlar:

-Ama hakçası , suç bu oğlanlarda değil, kahpe kızlarına göz geçiremeyen siz sahipeplerinde... Kötü öğretmen ağzıyla, adam, yetişmiş kızını, taksiye bindirip esdüdüyü salar mı, ocağı sönesice esdüdüyü...(s. 193)

Kız çocuklarının gitmesine karşı olan kadınlar, evde tarla işleriyle uğraşacak ve evin işgücünü oluşturan erkek çocuklarında da enstitüye gitmesini istemezler. Annesi, Yıldız Ulak'ı enstitüden vazgeçirmek için şunları söyler:

Baban kocadı senin, akılsız oğlum... senin buruşuk baban, güz aylarında oturur oldu, odamızın sedirine, abdul güneşi kızdırana kadar... Baa ocağını yakacakken, tarlalarımın başında, ortakçılarımın üstünde, alıcı kuş gibi dolanacakken... Sana mı kaldı Osmanlı'nın esdüdü emektebini şenletmek?(s. 194)

Aynı kadın, oğlu Yıldız'ı enstitüye gitmiş bir kız gelin almayacağı konusunda da uyarırken toplumun gözünde enstitünün olumsuz bir yer edindiğini görürüz. Buna rağmen, Dumanlı Boğaz Enstitüsü kurulur.

Romanda enstitülerle ilgili bu fikirler söz konusuyken, diğer taraftan enstitünün kuruluşu zaman zaman kahramanlar arasında tartışma konusu olur. Tartışmanın odak noktası ise enstitülerin amacına ulaşip ulaşamayacağı, diğer bir deyişle başarılı olup olamayacağıdır. Halim Akın'a göre öğretmenler, bilgisizlikle savaşacak ordunun subaylarıdır. Ancak kendisi de kimi zaman bu savaşta umutsuzluğa kapılır. Aristo ve Platon felsefesini okuyan Akın, Aristo'nun “kölesiz olmaz” diyerek toplumun kaderini coğrafyaya bağlamasına ve bunu Anadolu insanını örnek göstermesine karşı çıkar. Halim Akın'ın umutsuzluğa kapıldığı bir dönemde ortaya çıkan enstitü fikri, onda farklı bir uyanışı gerçekleştirir. O artık hantal ve kayıtsız olarak nitelendirdiği köylülerin içindeki cevherin, enstitüler sayesinde bilimle ortaya çıkarılacağına inanır.

Kemal Tahir'in kendi görüşlerini söylediği izlenimini veren Şefik Ertem'e göre, on dördüncüsü açılmasına rağmen, Köy Enstitüleri geçici bir şeydir. Hatta kısa sürede çok sayıda öğretmen yetiştirmek için açılan enstitüler, biraz da kolayca kaçmaktadır. Çünkü Cumhuriyet'in ilanından itibaren geçen on yedi yıllık

sürede, öğretmen yetiştirmek için açılacak okullar konusunda geç kalınmıştır. Yine Şefik Ertem'e göre, bu okulların başarılı olması da beklenemez, zira köyü yaşatacak olan okul değil köylülerdir. Ancak bütün köyler ve köylüler aynı şartlar altında yaşamaz. Üretim şartları ve gelişim çizgileri birbirinden farklıdır. Dolayısıyla Kemal Tahir'e göre Köy Enstitülerinde, bütün köyleri tek tip düşünerek eğitim vermek sonuç vermeyecektir(sf.176-178). Romanda Şefik Ertem , enstitülere yönelik eleştirilerine şöyle devam ettirir:

Köylere odundan dokumaz tezgahları dağıttık. Pazarda paketi 90 lira olan pamuk ipliğin 15 liradan veriyoruz.! Yarım yırtık okuttuğumuz çocuklardan, biraz dülgerlik, kaba demircilik, biraz nabıbantlık, biraz duvarcılık , önemlice rençberlik istiyoruz! Köyün bunlarla kalınmayacağını sen de benim kadar bilirsin! Köyü ancak kendi kendine yeterliğe zorlar bu... Sanki bin yıldır Anadolu köyü başka bir şey yapıyormuş gibi...(s. 181)

Şefik Ertem'in bu düşünceleri Nuri Çevik tarafından da desteklenir. Nuri Çevik'e göre de Köy Enstitülerinin tek faydası, hayalci ülkücülerin fantezilerini doyurmasıdır. Kurtuluşun ilk adımı gerçekçiliktir. Gerçekçilikten kasıt ise Anadolu gerçeğini dünü ve bu gününüyle iyi bilmektir (s. 292).

Nuri Çevik'in bu şekilde desteklediği Şefik Ertem, enstitülerle ilgili kitabı okuduktan sonra, ilk planda rejim meselesinin savunulduğunu düşünür. Enstitüler, tek parti rejiminin yarı aydın diye nitelenen kesimi engellemeye çalışacak ve taze eleman yetiştirecektir. Daha sonra, hakiki iş adamları yetiştirmeyi amaçlayan enstitüler, ağaları, ve mütegalibeleri işaret eder. Ona göre çocukları sadece doğa ile mücadele edecek şekilde yetiştirmek de yanlıştır. Çünkü çevre, kendi içlerinden gelip kendilerini değiştirmeye çalışacak olan öğretmenleri istemeyecektir. Bu işin ucu gelen öğretmenlerin karalanması, uydurma suçlamalarla karşılaşması hatta pusuda vurulmalara kadar gidecektir (s. 184). Romandaki Şefik Ertem'in bahsettiği, enstitüye karşı çıkan köylüler, enstitülerin kurulduğu dönemde toplumda mevcuttur. Özellikle muhafazakar bir kesimin karma eğitime yönelik takındığı olumsuz tavır ve karalama çabaları romanda Kara Derviş'le hayat bulur. Romanda Kara Derviş, benzer bir kalama ile hutbe okuduğu camide, halkı enstitülere karşı doldurmaktadır:

Esdüdü gavurluğu kondu konacak toprağımıza... Oğlan kız bir döşekte yatıp kalkacak Kızıbaş-komünist töresince... Uğursuzluktur! Deniz gibi köpürüp akan Kızılırmak'ımızın suyu çekilir. Pınara yuğunağa, tarlaya, değirmene gidemez kendi başlarına kızlarımız, karlarımız, baştan çıkar tümü... düzenimiz bozulur ki ne kadar (...) Yetişkin kızlar öğretmenli okula salmayanı tıkar mahpus damına bunlar... Kuran yasız okutamaz imam! (s. 57).

Yine köyde, kız öğrenciler üzerine yapılan bir konuşmada, enstitü öğrencilerinden Bekir, enstitüye yapılan karalamaya dayanarak şunları söyler:

- Tamam, bayanların sayısını sordu biri... "Ayıptır" diyen oldu. Namusa kara çalmadıkça bunda bir kötülük yoktur. Ömer Ağa'm derki, "Şehir okullarında, dize dize okur kız erkek" der. "Yıllardan beri bu böyledir, kimse kötüye çekmez" der. Köy esdüdülerine geldi mi, gözü götürmüyormuş bazılarının... Hemi de , kızını oğlanlarla birlikte okutadın kodoşlarmış bunlar... Neden)? Aklınca köylüyü adamdan saymamakta dümbük. Kendinin ırzı var da bizim yok!(s. 208)

Köydeki çıkar çevrelerinin kimi zaman öğretmenlerin köylüleri bilgilendirmesinden korktukları, enstitülerin açılmasından çekindiği de gözlenir. Diğer taraftan köylülerin yeni yapılacak enstitüye olumlu bakmalarını sağlayan karakterlerde mevcuttur. Bunların başında ise köy öğretmeni olan Murat gelir. Fakat Zeynel Ağa tarafından hoş karşılanmayan bu durum neticesinde, ağa tarafından şöyle uyarılır:

Sende köylüsün Murat Efendi, köy işlerini bilirsin, bunların önüne düşmek iyilik getirmez. Bebeleri okutup aylığını almaya bak! dedim. Baban kulaksız ağa 'nın hatırı vra, kardeşin Mustafa leş atlamış ve de mahpus damında yatmıştır, hatırı ar. Aslını ararsan rahmetli Eğri Ahmet eniştenin de hatırı vr, dedim. Bize esdüdü mesdüdü gerekmez... dedim (s. 56).

Murat'ı bu şekilde uyaran Zeynel Ağa, onun enstitü işine yardım etmekten vazgeçmediğini anladığında ise, Murat'la birlikte olmak isteyen Sultan isimli kadını kandırarak, Murat eğitmenin adını çıkarmaya çalışır. Tüm bu olumsuz durumlara rağmen kurulan Dumanlı Boğaz Köy Enstitüsü, faaliyete geçmek için çalışmalarına devam eder. Kıyafetleri dağıtılan ve belli bir disiplin içinde görüşen çocuklara verilen ilk ders, enstitüde insanın değerinin işteki başarısıyla ölçüldüğüne dairdir (sf.220). Başlangıçta erkek öğrencilere odun kesmek, su temin etmek gibi görevler; kız öğrencilere cinsiyetlere göre ateş yakmak ve yemek yapmak gibi görevler verilir. Yeni oluşturulacak ulus devlette toplumun devamı için toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimini sağlayan bir eğitim sistemi icra edildiği görülmektedir.

Okula devam eden çocukların dikkatini çeken ilk şey ise bir okul binasının olmamasıdır, binalar öğrenciler tarafından yapılacaktır. Bu durum büyük enstitü binalarında okumak, yumuşak yataklarda yatmak hayali kuran öğrencilerde hayal kırıklığı yaratır. Zor koşullarla karşı karşıya kalan öğrenciler arasında da zamanla sızlanmalar başlar:

Toprakla boğuşacaktın da babanın bunca vaziyetini neden koyup geldin? Evet, yanlış çizdik biz bu çizgi arkadaş, yol yakınken...(s. 232).

Fakat buradaki eleştiri sadece köylünün eleştirisi gibi durmamaktadır. Aynı zamanda Kemal Tahir'in de eğitim yerine çocukların işlerde çalıştırılmasına karşı çıktığı söylenebilir.

Enstitünün asıl zorluğu, bastıran bir yağmurla birlikte ortaya çıkar. Bir okul binasına sahip olamayan topluluk, bu afetten büyük zarar görür. Öğrenciler için kurulan çadırları su basması nedeniyle çocuklar yağmurdan korunamaz. Kuru çamaşırları olmadığı için ıslak kıyafetlerini değiştiremeyen çocukların dudakları da soğğun etkisiyle morarmaya başlar. Nuri Çelik, yirmici yüzyılda, otuz gündür çadırda yaşamaları ve hala kerpiç bir yapıya sahip olmamalarını eleştirir. Yatacak yer, yiyecek, su, kuru kıyafet ve soğuk büyük sorun oluşturur. Buna rağmen enstitü müdürü Halim Akın, sığındıkları manastır yıkıntısında karşılaştıkları sonunun üstesinden başarıyla geldiklerini belirten bir konuşma yapar. Nuri Çelik ise tepkisin şöyle belli eder:

-Sahecilik dediniz! Daha beter! Düpediz duygu dolandırıcılığı bu yaptığımız!.. Hem de kimleri dolandırıyoruz? Görgüsüz, bilgisiz, bir anlamda büsbütün güçsüz çocukçağızları... Hangi iyi niyetle olursa olsun ayıp gelmiyor mu size? (s. 376).

Bu aynı zamanda Kemalist rejimin toplumsal mühendislik yaklaşımına getirilen bir eliştiridir. Öğretmen yetiştirmek için hayata geçirilmeye çalışılan eğitim politikalarının gerçeklik ve samimiyetten uzak olduğu vurgusu önemlidir.

Bu affetten sonra kamp olumsuzluklardan kurtulmaz. Sahibi olduğunu iddia ettiği toprakları ekibe satarak ekibi dolandırmak isteyen Kara Derviş, bunu yapamayınca enstitüye su getirmek için döşenen boruları patlatır. Başlangıçta enstitüleri Anadoluyu tanımak için büyük bir fırsat bolarak gören Emine Güleç'te de artık hayal kırıklığı ortaya çıkar:

-Ankara'dan çıkarken her şey hazır sanıyordum. Aradığım her şeyi, Anadolu insanında hiç ayrıntısız, eksiksiz bulacağıma emindim!..

-Bulamadınız mı? Acayip!

-Bulamadım değil, arayacağım şeye güvenim kalmadı. Ne demiştiniz? "Çekirdeği olsa, bozkır yeşermez mi?" Burda, bozkırın karşısında bu söz büsbütün korkunçlaştı. Şaşırttı beni...(s. 435)

Buradan romanın başlığı ve içeriği ile ilişkili olduğu kadar, yazarın Anadolu insanına bakışını da yansıtabilecek olan şu konuşma ortaya çıkar:

-Evet, "çekirdeği olsa yeşerirdi bozkır" dedik. Bu sözle, "Bozkırdaki çekirdek hiç yok" inancına gidebilir miyiz?

-Çekirdiğe "insan" anlamına kullandığımız için..

- Gidemeyiz değil mi? Bozkırda elbet var çekirdek ama yaşama kanunları başka... Bütün sağlam çekirdeklerin şaşmaz kanunu: YEŞERMektir... çürükse yeşermez, yeşermezse çürür. Bozkırdaki bizim çekirdeğin sağlamlığı, YEŞERMEMEYE doğru işlemesin?

-Anlamadım...

-Evet, anlaşılır gibi değil... İnanılmaz bir şey... Yeşermedikçe sağlam bir çekirdek.. Canlı olarak var olması hiç yeşermemesine bağlanmış... savunması yeşermemek... Çünkü denemiş bin yıldır, yeşermesini önlemek için pusuda bekleyen güçler var. bu güçler akıl almaz bir kıyıcılıkla en umutlu filizleri hemen ezer, tomurcuklanmaya yeltenen bütün kökler iimansızca söker. Çünkü onun da var oluşu, rahat yaşaması bozkırdaki çekirdeğin yeşerip serpilmememisen bağlıdır (s. 436).

Buna göre, bazkırın yani Anadolu'nun yeşermesini- bilimsel anlamda aydınlanmasını- sağlayacak çekirdek-insan cevheri- vardır; ancak bu çekirdeğin yeşermesi istemeyen çevreler tarafından engellenmektedir. Bu nedenle enstitülerden de fazla bir şey beklemek gereksizdir.

Romanında keşiş Düzü'ne Köy Enstitüsü kurulması amacıyla köye gelen grup çinde yer alan, Emine Güleç'in şu yorumu köy hayatına yabancı şehirli aydının köylüye bakışını yansıtmaya bakımından önemlidir:

Emine öğretmen, Ankara'nın gezginci pazarlarında da sık sık tutulduğu çağ değiştirme yanlısına kaptırmıştı kendin... sanki, 1943 Türkiye'sinin bir kasabasında değil, on ikinci yüzyıl Avrupa'sında herhangi bir derebeyi şatosunun gölgesine sığınmış, herhangi bir panayırdıydı. Eski kadın giyimleri satan adam, sanki, bozuk latincenin çoktan ölmüş kelimeleriyle bağırıyordu. Yüzündeki anlam, el kol sallayışları bile, ortaçağındı. Yanlız eski kadın urbaları satıcısı değil, bütün bu dünya, uçsuz bucaksız tozlu yollarda açlıktan, taundan kırılarak, sayısız eşkiya pusularını, engizisyon zindanlarını, sayısız kurbanlar vere vere aşırıp büğüne ancak yedi yüzyılda ulaşabilecekti (s. 89).

Buna göre, Emine Güleç, için 1943 Türkiye'sindeki bir kasabanın, ortaçağ Avrupa'daki halktan bir farkı yok gibidir. Emine Güleç, enstitüye gitmek için toplanan çocuklar için de şunları düşünür:

Öğrencilerin hepsi sözleşmişler gibi eskilerini giymişleridi.meydana getirdikleri küme, ilk bakışta ne olduğu bilinmez bir canlı şeyin üstünü örten paçavre yığınının benziyor, kımıldanışı insanın yüreğini ürpertiyordu (s. 212).

Kemal Tahir, Emine Güleç'in gözlemleri ve alguları yoluyla "beyaz adam"ın yükünü taşıyan ve dolayısıyla geri "ortaçağ" döneminin bir parçası olan ve "medeniyete" dahil olamamış insanları medenileştirecek bir yaklaşımın varlığını deşifre etmektedir. Bu aynı zamanda tek parti siyasal iktidarının yaklaşımı olarak da okunabilir.

Köyü bir eğitim laboratuvarı, köylüyü denek olarak gören, dönemin toplumsal yapısını, köy gerçeğini tanımadan Köy Enstitüleri'ni kuran anlayışı kıyasıya eleştiren Kemal Tahir, Romanın kahramanlarından Müfettiş Şefik'in şu sözleri Köy enstitülerinin hem orijinal bir fikir olmadığı hem de tepeden inmece bir yaklaşımla nasıl kurulduğunu tartışmaktadır:

-(...) 1908'lerde de bu mesele tıpkı böyle konuşulmuş. O zaman, Bulgar köy okullarıyla ülkücü öğretmenlerine ağzımızın suyu akmış... Ben o sıralara yetiştim çiçeği burnunda öğretmen olarak... «Köyleri canlandırıp yaşatacak köy okullarıdır» fikrine kim olmaz derse, «mürteci vatan millet haini» damgası vuruluyordu. Çok arandı köyü ihya edecek okul tipi... Sonraları anladım ki, böyle saman alevi gibi parlayışlarımız, hep kolaya kaçma huyumuzdanmış... Kaytarmacılığımızdan... Köye bir bina yapıp bir de öğretmen göndererek bütün zorluklardan kurtulmak. Akli erenler «olmaz Öyle şey» dediler. Dört süngülü ile koca bir istibdadı deviren inkılâpçılar bilmiyorlar ki, köyü yaşatacak okul değildir, okulu yaşatacak köydür, öyleyse «köylü bizden nasıl bir okul istiyor? diye düşünmeliyiz. Yoksa hükümet zoruyla kurulan okul

da mekanik olarak dıştan kurulan her müessese gibi böyle dayanak noktası bulamaz, er geç batar:

- *Yahu sen ne diyorsun? Kara cahil mi kalsın köylüler?*
- *Hayır Halimcim, okusun, ama köy okulu okuma isteği duyulunca işe yarar.*
- *Peki nasıl duyulur bu istek ?*
- *Gördün mü, mesele hemen eğitim işi olmaktan çıktı. Memleketin ekonomik, sosyal, hatta politik özelliklerine dayandı. Maarifçilerin toplum karşısındaki asıl ödevleri, kanunlar gibi, toplum İsteklerinin ardından gidip onları karşılamaktır. Bunun dışına çıkmaya çabalamak, eğitimden, kendi işi dışında kendi işiyle bağdaşamayacak ödevler istemektedir. Bunu dünyanın her yerinde, sadece kolayca kaçanlar ondan ister. Bütün köyleri hep bir, hep aynı. şartlar içinde yaşıyor saymak kaytarmaktır. Böyle bir saçmalığı galiba ancak maarifçiler yutuyor. Köyler, aynı yaşama, üretim şartları içinde olmadıklarından, aynı gelişim çizgisinde de değillerdir. Nahiye den büyük, gelişmiş köyler olduğu gibi yaşama şartlarını bitirmiş, dağılmaya mahkûm köyler de vardır. Köyler vardır ki, «okul» diye yanıp tutuşur, her gördüğü sorumlunun yakasına sarılır, fakat üç sınıfı kurup yaşatacak gücü yoktur. Aslında, ille okul istemesi bu güçsüzlüğündendir, dağılmak üzere olduğundandır. Bu sebeple okullar köyden köye değişmek zorundadır. Biz her köy okulunu ayrı düşünmek zorundayız. Yoksa, yaşamının dışında, cansız müesseseler kurmuş oluruz. Şunu hiç aklımızdan çıkarmayalım ki, hiç bir milleti, sadece ilkokullarla öğretmenler kurtaramamıştır, şehirde olsun, köyde olsun, ilkokullar, neyse odurlar. Bizim parlak laflarımızla bunlar değişmez. Arada bir, ilköğretime sarılmamız, arada bir fıkara öğretmenleri göklere çıkarmamız, asıl kurtarıcı işleri yüzüstü bırakıp kaytardığımız sıralardır. Biliyorsun, benim fikirlerim değil bunlar, Baltacıoğlu'nun düşünceleri... Hem de adam bunları 1918'de yazmış... Burada bence önemli olan söylenenleri hemen unutmamız, her yeni durumda, keşifte bulunmuşuz gibi sevinmemizdir. Daha beteri de: Kasılmamız... Gülümseyerek biraz sustu: Bir sorum var Halimcim! Bunca yıl esdüdücülük ardındasın, bakalım, çocukların da, köyün de, gerçekten değiştirilmek istendiğine inanyor musun?*

Eğitimin salt bir eğitim olmadığını toplumsal, ekonomik ve siyasal bir meseleyle ilişkili olduğunu vurgulayan Kemal Tahir, Köy Enstitülerini devletin köylünün içinden rejimin bekçileri olarak seçtiği öğretmenlerle köylüyü köyünün içinde zapturapt altında tutma girişimi olarak sunduğ görülmektedir. Kemal Tahir, Türk toplumunun bünyesine yabancı olduğu “enstitü” adından da anlaşılın, köylünün adını doğru dürüst telaffuz bile edemediği bu girişim, Batı’dan esinlenen baskıcı bir devlet modeli arayışı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bunun içinde başarısızlığa uğraması kaçınılmazdır.

Kemal Tahir Kemalist rejimin eğitim politikalarını ve Köy Enstitüleri bağlamında eleştirirken aynı zamanda köyün toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısına da ışık tutmaktadır. Romanda ağalık, öğretmenlik, din, aile, kadın ve siyaset gibi alanlarla ilgili durumlara da açıklık getirmektedir.

Ağalığı, romanda önemli bir yeri olan Zeynel Ağa üzerinde okuyucu aktarır. Tarihi bir roman olan Bozkırdaki Çekirdek’te, Şirin Köyü’nün çocuğu olmayan ve köylüyü titreten Zeynel Ağa’sı karşımıza ağa tipi olarak çıkar. Evi köyün üst başındadır ve her yıl insanları sömürerek biraz daha zenginleşmektedir (s. 33).

Köy enstitülerinin kurulmasına karşı olan ve bu okulların kötü olduğunu düşünen Zeynel Ağa, eski düzenin bozulacağı korkusu ile enstitü fikrine karşı çıkar. Bu maksatla Keşiş Düzü’ne enstitü kurulmaması için Cinci Nezir’e dilekçe yazdırır (s. 45). Köylünün ağzından yazdığı dilekçede orada yaşayan insanların bu okulları istemediğini belirtir. Hükümet işlerinden anlamaktadır. Ağalığın devam etmesi için eski düzeni korumaya çalışır. En büyük korkusu bir padişah gibi yönettiği köyünün ve bir maraba gibi çalıştırdığı köylünün kendisine karşı çıkması ve ağalığının bitmesidir. Köyünde kendi kurallarının geçerli olduğunu bu amaçla her ortamda belirtir. Enstitüyle ilgili her konuya meraklıdır. Onun iç yüzünü araştırmaya çalışır. Hatta öğretmenlerin özel hayatları ile bile ilgilenir. Murat eğitmene gelen telgrafi merak eder. (s.51). Zeynel Ağa, devrin rüzgârına göre hareket eden biridir. Jöntürk olur, tütün kaçakçılığı yapar, askerden kaçır, çapanoğlu delibaşlığı yapar. En son Kuvayı Milliyeci olur. İstiklal madalyası alır. Serbest Parti’ye katılır. Bu parti kapatılınca tekrar Halk Partisine geçer. Belediye encümen üyesidir. Menfaatlerini

korumak için elinden geleni yapar. Belirli bir kişiliği ya da karakteri yoktur. Şartlara göre şekil almayı becerir. Sürekli iktidarı elinde bulundurmaya başardığı için tüm köylüler ona saygı duyar (s. 109). Gücünü köylüye göstermek için onların gördükleri en büyük hükümet adamı ve devletin temsilcisi olan köy muhtarlarını herkesin içinde kötölemekten çekinmez (s. 113). Bütün kirli işlerini Deli Derviş'e yaptırır. Enstitü öğrencilerinden Esef, Zeynel Ağa'nın birçok sırrını bilmektedir. Onun okula zarar vermemesi için tehdit eder. Enstitünün kurulmaması için hazırladığı plandan bu korku yüzünden vazgeçer. Kara Derviş'in enstitücülerle tartışmaması için Sultan'la ona haber salar (s. 415). Kemal Tahir'e göre ağalar daima çıkarları peşinde koşan ve bunu korumak için ellerinden geleni yapan insanlardır. Enstitücülerin var olan düzen içinde karşılıklarına çıkan en büyük engel bu ağa tipidir.

Diğer ana karakterlerden biri olan Eğitimci Murat yer yer Kemal Tahir'in sözcüsü konumunda olduğu görülür. Anlatıcı eğitimci tipi olan Murat'ın, roman kahramanları tarafından açık sözlü, inat ve yürekli olarak bilindiğini belirtir. Özel hayatı Zeynel Ağa tarafından yakinen takip edilen Murat hakkında her şeyi Zeynel Ağa'nın yardımı ile öğreniriz. Murat'ın en büyük zaafı kadınlardır. Köyün düşük kadınlardan olan Sultan yüzünden ağanın oyunlarına düşer. Romana yazarın sözcüsü olan ve onun fikirlerini üzerinden söylediği Murat kitap okur. Kendisini bir eğitimci olmanın yanında "Batı Uygarlığı"nın temsilcisi gibi görür ve her sabah bundan dolayı tıraş olur. Sigara içer, canı sıkın, sınırları bozuk, ürkek ve pişmandır (s. 55). Sultan'la süren ilişkisinin sonucundan korkar (s. 58). Onun kadınlara düşkünlüğü eserin sonuna, hatta ölümüne kadar devam eder. Kara Derviş'in attığı kurşunla ölür. Sultan başucunda saçlarını yolarak ağlar. Anlatıcıya göre "çelimsiz ölüsü gerçekten yiğitlemiştir." (s. 424). Enstitünün kurulma aşamasında çalışan ve köylülerin içinden geldiği için onların dilinden anlayan bir tiptir. Kadın düşkünlüğü dışında romanda yüceltilir.

Sonuç

Bozkırdaki Çekirdek romanı, kimi yerde abartılıda olsa, keskin gerçekçi toplumsal gözlemleri, okuyucuya, geçmişte yaşanmış toplumsal, siyasal ve bir yönüyle de kültürel alana yönelik nemli bir bakışı ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu yönüyle Kemal Tahir edebi yazın dünyasında önemli bir yer edinmesinin yanında sosyal bilimciler tarafından da ilgiyle takip edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yazarın ideolojik konumlanması bir tarafa bırakıldığında dönemin yaşanmışlıklarına dair gerçekçi tasavvurları, sosyal bilimcilere, geçmiş dönemlerdeki Anadolu'nun sosyal örüntüsünü ve dokusunu anlamaya yönelik önemli bir kaynak işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.

Sonuç olarak Köy Enstitüleri, Cumhuriyet döneminin 1940-1960 yılları arasında oldukça etkili olmuş bir oluşumdur. Hasan Ali Yücel'in öncülüğünde kurulmuş olan bu enstitülerde köyün başarılı çocukları köydeki yaşamlarını kolaylaştıracak tarım, ziraat, hayvancılık gibi alanlarda da eğitilerek, mezun olduktan sonra buldukları köyde hizmet etmeye yönlendirilmişlerdir. *Bozkırdaki Çekirdek*, köy ve köylüye bakıştaki sığılın ve köylüyü aydınlatma politikalarının iflasını anlatır. Aynı zamanda bu roman, büyük umutlarla kurulmaya çalışılan Köy Enstitüleri'nin, köy ve köylü gerçeğinden ne kadar uzak olduklarının anlatısıdır. Kemal Tahir bu romanda özetle köyün, dönemin Cumhuriyet ideolojisine aykırı anlatımını yapmıştır denilebilir.

Bir diğer önemli nokta da Kemal Tahir, Cumhuriyetle beraber saf, masum, misafir perver, hoşgörü, bilgelik gibi sıfatlarla kurgulanan "Anadolu" insanı imgesinin altını oyacak şekilde, köy gerçeği özelinde "Anadolu"yu cahiliğin, çıkarıcılığın, ağalığın, üçkağıtıcılığın, yozlaşmanın ve neredeyse makyavelist denilebilecek yaklaşımların yeri olarak tanımlar. Diğer bir deyişle Kemal Tahir anadolu insanını saflık ve masumiyetin simgesi olarak tanımlamaz. Kemal Tahir'in bu yaklaşımı Kemalist rejimin yeni ulus kimlik inşası için kullandığı bu imgelere karşı olduğu için mi yoksa köye ve köylüyü, hapisanede yattığı dönemde, hapisanedeki tutuklu ve mahkumlardan dinleyerek tanınmasının mı bir sonucudur sorusu net değildir. Belki de cevap her ikisidir de.

KAYNAKÇA

- Aysal, N. (2005). Anadoluda Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 267-282.
- Eagleton, T. (2012). *İngiliz Romanı*. İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Geray, C. (1969). Türkiye'de Köy Enstitüleri Hareketi ve Köy Kalkınması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 197-207.
- Nazan Müge Uysal, Ş. K. (2015). Kurumsal Bir Eğitim Modeli Olarak Köy Enstitüleri ve Köy Eğitimi Modelinin Çeviri Eğitiminde Uygulanabilirliği. *Turkish Studies*, 1549-1568.
- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tahir, K. (1967). *Bozkırdaki Çekirdek*. Ankara: Bilgi Yayın Evi.